

EESSÕNA

Mõte koostada Mitmekeelse Demograafiasõnastiku eesti väljaanne tekkis juba paar aastakümnet tagasi, kui sõnastiku esimene trükk oli ilmunud enamikus Euroopa keeltes ja leidnud laialdast kasutamist. Sõnastiku teine, oluliselt täiendatud trükk ilmus 1982 aastal ning tõstis idee uuesti üles. Tänapäevaks on teine trükk kättesaadav "suurtes" keeltes, tööd selle koostamisel ning omakeelse terminoloogia korrastamisel teevad praegu paljude maade rahvastikuteadlased.

Mitmete eelkonsultatsioonide järel võttis Eesti Demograafia Assotsiatsioon 17. oktoobri 1990 koosoleku päevakorda arutelu Mitmekeelse Demograafiasõnastiku eestikeelse väljaande koostamisest. Täielik üksmeel valitses vajaduse suhtes sõnastiku järele, pealegi leiti see raamat teiste võimalike trükistega võrreldes olevat kõige sobivam esimeseks sammuks emakeelse demograafia-alase õppekirjanduse väljaandmisel. Koosviibinud mõistsid, et suurem osa tööd sõnastiku koostamisel kulub eestikeelse terminoloogia korrastamisele ja kohati uusloomele. Ühtlasi oli selge ka töö vastutus olukorras, kus sõnastik on mõnda aega ainus ülevaatlikum trükis oma valdkonnas. Sõnastiku koostamiseks moodustati töörühm koosseisus Kalev Katus (esimees), Rein Kull, Ann Marksoo, Uno Mereste, Katrin Paadam, Heldur Palli, Allan Puur, Mati Rahu, Leena Rõbakova (sekretär), Luule Sakkeus ja Andres Vikat.

Töörühma esimestel koosistumistel tehti mõned edasist tegevust raamivad otsused. Tõlkealuseks valiti Mitmekeelse Demograafiasõnastiku ingliskeelne väljaanne. Esmase abi- ja võrdlusmaterjali hulka kuulusid tolleks ajaks ilmunud sõnastiku teise trüki väljaanded prantsuse, saksa ja hispaania keeles, samuti samaaegselt koostatav sõnastiku soomekeelne käsikiri. Sõnastiku esimese trüki kasutamist ei peetud suurte erisuste tõttu teisest trükist eestikeelse teksti koostamisel soovitavaks.

Põhjalikult arutati Mitmekeelse Demograafiasõnastiku eesti väljaande ülesehitust. Mitmeid demograafia uuemaid oskussõnu koos juurdekuuluva selgitusega sõnastik ei sisalda. See puudutab kõiki valdkondi, kuigi mõne teema, nt rände puhul on see eriti tuntav. Samas esitab sõnastik peamised, nn klassikalised oskussõnad demograafia ja tema piirteaduste kohta ülevaatlikult ja süsteemselt. Mitme eri lahenduse vaagimisel otsustati põhitekst jätta võimalikult lähedane ingliskeelsele väljaandele. Selle kasuks rääkis sõnastiku tõlkefunktsiooni tähtsustamine, samuti laiema ringi sotsiaalteadustega seotud inimeste huvitatuse tagamine sõnastiku vastu. Sõnastikus esitatud terminid moodustavad rahvastikuteaduses üldise aluse, mille tundmiseta sügavamale ainevaldkonda minek pole võimalik.

Uued demograafia oskussõnad, mis viimasel ajal on eriti sageli kasutatavad, ja Eesti rahvastikuarengu ning eesti keele omapärasest tulenevad terminid on kajastatud täiendtekstis. Teksti jaotus kaheks osaks, mis on iseloomulik juba Mitmekeelse Demograafiasõnastiku esimese trüki ülesehitusele, kannabki sedasorti paindlikuse võimaldamise ideed. Täiendtekst ei lange seetõttu ühegi erikeelse väljaande puhul päris kokku. Ainuüksi täiendtekstis esinevatele eestikeelsetele terminitele pole alati ingliskeelset vastet sõnastiku nimistuosas.

Sõnastiku nimistuosas on kohandatud Eesti oludele. Nimelt on eestikeelsetele terminitele lisatud ingliskeelsed vasted, mis võimaldab tõlkeotstarbel sõnastikku kasutada piiratud ulatuses ka siis, kui ingliskeelset väljaannet pole käepärast. Nimistuosas esitatud terminite ingliskeelsed vasted on mõne üksiku erandi kõrval pärit vastavast Mitmekeelse Demograafiasõnastiku väljaandest.

Emakeelse demograafiterminoloogia korrastamine ja kujundamine toimus mitmes etapis. Iga peatüki tõlke ja seal sisalduva terminoloogia korrastamise etteotsa seati üks töörühma liikmetest, kelle ülesannete hulka kuulus antud oskussõnade vallas konsulteerimine kõigi asjaomaste Eesti teadlastega. Samaaegselt toimusid arutlused töörühmas, et ühtlustada terminoloogilisi üldpõhimõtteid eri rahvastikuteaduse valdkondade vahel. Mitmel puhul olid töörühma liikmete lähtekohad üsnagi erinevad, pideva mitmepoolset argumenteeritud mõttevahetuse käigus need eriarvamused aegamööda tasandusid. Trükieelsele variandile saabus nii töörühma liikmetelt kui ka teistelt eksperdi rolli palutud teadlastelt eestilikku individualismi silmas pidades ehk isegi üllatavalt üksmeelne heakskiitv hinnang sõnastikus pakutava terminoloogia kohta. See räägib suurest tööst, mida kõik töörühma liikmed ja nende poolt kaasatud teadlased kahe aasta jooksul on teinud.

Väga suure töö sõnastiku koostamise igal etapil tegi TA Keele ja Kirjanduse Instituudi terminoloogiarühma juhataja Rein Kull. Tema varasemad kogemused mitme demograafia piirteaduse oskussõnade alal olid asendamatud ning tema töö sõnastiku järjestikusi variante keeleliselt ja tehniliselt kohendades paistis silma erilise täpsuse poolest. Tänuväärse töö eri peatükkides sisalduva terminoloogia ühildamisel tegi ära Mati Rahu, kelle panust sõnastiku valmimisse pean samuti õigeaks eriti esile tõsta.

Töörühma nimel soovin tänada kõiki neid eksperte, kes oma märkustega on aidanud kujundada demograafia terminoloogiat. Suurema panuse andjateks on olnud Kalju Laas, Anne Ormisson, Lee Tammemäe ja Rein Teinberg, keda töörühma liikmed pidasid vajalikuks eraldi ära märkida. Kogu sõnastiku koostamise vältel korraldas tarviliku

koordineerimistöo Leena Rõbakova, mis puhuti nõudis suurt vaeva ja hoolt. Samuti teostas ta mitme peatüki ja sinna juurdekuuluvat oskussõnade nimistu esialgse arvutitüki.

Omaette probleemiks on olnud sõnastiku koostamise materiaalne külg. Väheste eranditega on töörühma liikmed kogu töö teinud tasuta, kuid ikka tuli katta arvutiaja-, paljundus- ja muud pisemad kulud. Leidmata huvi kirjastustes sõnastiku väljaandmise vastu, pöördus töörühm kirjaga Eesti ametkondade ja ettevõtete poole saamaks rahalist toetust Mitmekeelse Sõnastiku koostamisega seotud majanduskulude katteks. Tolleaegne EKE Projekt Ago Tae isiku kaudu andiski sõnastiku koostamiseks stardiraha. Hiljem on enamiku kuludest katnud Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

Kalev Katus

EESSÕNA TEISE TRÜKI INGLISE VÄLJAANDELE

ÜRO Rahvastikukomisjon palus oma neljandal istungil lülitada Mimekeelse Demograafiasõnastiku ettevalmistamine ÜRO Sekretariaadi tööplaani. Rahvusvaheline Demograafiaunioon (IUSSP) pakkus projektile oma kaasabi ning Rahvastikukomisjoni viiendal istungil anti kohapeal moodustatud Komiteele* ülesanne ette valmistada Mitmekeelse Demograafiasõnastiku esmasvariandid inglise, prantsuse ja hispaania keeles.

Vaatamata töö suurele kompleksusele, täideti ülesanne edukalt ning prantsuse ja inglise väljaanded ilmusid trükist 1958 aastal. Järgnesid väljaanded hispaania (1959), itaalia (1959), saksa (1960), soome (1964), vene (1964), tšehhi (1965), poola (1966), rootsi (1969), portugali (1969), arabia (1970) ja serbohorvaadi (1971) keeles.

Rahvastikukomisjoni 15. istungil Genfis 1969 võeti vastu otsus, et ÜRO peasekretäri kohuste hulka kuulub tihe koostöö IUSSP'ga viimaks ellu vastastikku huvipakkuvaid projekte, nagu näiteks demograafiaterminite mitmekeelne sõnastik.

Sellele eelnenud IUSSP Nõukogu istungil Liege'is 1969 aasta aprillis tõdeti rahuldustundega, et Mitmekeelne Demograafiasõnastik on täitnud rahvastikuteadlaste ootused üle maailma. Samas leidis Nõukogu, et sõnastik vajab uuendamist, arvestades neid suuri muutusi, mis oli sõnastiku esimese trüki ilmumisest saadik rahvastikuteaduses aset leidnud.

Nimetatud ülesande täitmiseks moodustati uus Komitee** ning tänu USA Rahvaloendusbüroo finantsabile alustati 1972 aastal tööd, mis viidi lõpule 1974 aastaks.

Komitee tegevusse oli kaasatud liikmetest hoopis laiem ring teadlasi, kuivõrd sadakond demograafiakeskust vastas Komitee pöördumisele ning andis märkused neile saadetud esmasvariandile. Selliselt koguti suur hulk informatsiooni, mis ei piirdunud ainult terminite määratlustega, vaid sisaldas ka ettepanekuid sõnastiku ülesehituse kohta. Kogutud materjal anti üle professor Louis Henry'le, kellele IUSSP tegi ülesandeks toimetada Mitmekeelse Demograafiasõnastiku teise trüki prantsuskeelne väljaanne. Nõnda on uus tekst, mille koostas Louis Henry, süntees Paul Vincent'i poolt toimetatud

esimesest trükist ja IUSSP Rahvusvahelise Demograafia Terminoloogia Komitee poolt ettevalmistatud tekstist.

Järgnevalt palus IUSSP professor Etienne van de Walle't tõlkida ja kohandada prantsuse väljaanne inglise keelde. Soovin siinkohal kasutada võimalust ja teda tänada edukalt täidetud suure töö eest.

Samuti soovin avaldada sügavat tänu minu eelkäijale, professor Massimo Livi Bacci'le, kes oma ametiaja jooksul oli peamisi eestvedajaid sõnastiku teise trüki sarjale.

Käesolev inglise väljaanne on prantsuskeelse järel teine uues sõnastiku sarjas, mis järjest täienes abistab rahvusvahelist demograafide koostlust.

Georges Tapinos
IUSSP Peasekretär

* Mitmekeelse Demograafiasõnastiku Komitee: Esimees: P.Vincent (Prantsusmaa); Liikmed: C.E.Dieulefait (Argentiina), H.F.Dorn (USA), E.Grebenik (Suurbritannia), P.Luzzato-Fegiz (Itaalia), M.Pascua (Schveits), J.Ros Jimeno (Hispaania).

** Rahvusvahelise Demograafia Terminoloogia Komitee: Esimees: P.Paillat (Prantsusmaa); Liikmed: A.Boyarski (NSVL), E.Grebenik (Suurbritannia), K.Mayer (Schveits), J.Nadal (Hispaania), S.Kono (ÜRO-Jaapan); Vaatlejad: S.Baum ja J.Siegel (USA Rahvaloendusbüroo-USA); Abiliikmed: A.Hill (Suurbritannia), A.Lifshitz (Prantsusmaa), A.Saez (Hispaania).